

Kovács Rácz Eleonóra

ATTITÜDVIZSGÁLAT: HOGYAN VISZONYUL A BÁNÁTI MAGYARSÁG A MAGYAR ÉS A SZERB NYELVHEZ

*A Study of Attitudes towards the Hungarian or Serbian Language of
Hungarians in Banat*

A kutatás a bánáti magyarság magyar és szerb nyelvvel szembeni attitűdjét vizsgálja szociolingvisztikai aspektusok alapján. A két nyelvet párhuzamba állítottuk. Arra szerettünk volna választ kapni, hogy az adatközlők mely nyelvet beszélik szívesebben, melyiket tartják szebbnek, nehezebbnek és hasznosabbnak. Az utóbbi kapcsán az adatközlők felsorolták azokat a szituációkat, melyekben hasznosnak tartják a magyar és a szerb nyelv használatát. E munka 7 bánáti települést ölel fel. Ezek a következők: Nagybecskerek, Csóka, Tamásfalva, Kisorosz, Magyarittabé, Ürményháza, Torda.

Kulcsszavak: attitűd, kétnyelvűség, szituáció

1. A TERÜLETI ÉS A DEMOGRÁFIAI FAKTOROK RÖVID ÁTTEKINTÉSE

Kutatásunk a bánáti magyarságnak a magyar és a szerb nyelvről alkotott véleményét vizsgálja szociolingvisztikai aspektusok alapján. A két nyelvet párhuzamba állítottuk. Arra szerettünk volna választ kapni, hogy az adatközlők mely nyelvet beszélik szívesebben, melyiket tartják szebbnek, nehezebbnek és hasznosabbnak. Az utóbbi kapcsán az adatközlők felsorolták azokat a szituációkat, melyekben hasznosnak tartják a magyar és a szerb nyelv használatát.

Jelen munka hét bánáti települést ölel fel. Ezek a következők: Nagybecskerek, Csóka, Tamásfalva, Kisorosz, Magyarittabé, Ürményháza, Torda.

Figyelembe vettük a magyar lakosság számarányát a településeken élő más nemzetekével egyetemben, valamint a bánáti magyarság területi elhelyezkedését is.

A lakosság számának áttekintésekor a 2002. évi népszámlálás adatait vettük alapul. Eszerint a következő kategóriák állíthatók fel: a magyar lakosság számarányát tekintve többségben él az adott településen (Csóka, Torda, Kisorosz, Ürményháza, Tamásfalva, Magyarittabé), valamint az egyéb nemzeteknél kisebb számú magyar ajkú közösséget számlál (Nagybecskerek).

Az említett települések három nagy bánáti körzethez tartoznak:

Észak-Bánát: Csóka, Kisorosz.

Közép-Bánát: Torda, Tamásfalva, Magyarittabé, Nagybecskerek.

Dél-Bánát: Ürményháza.

A 2002-es népszámlálás adatai és Gábrity Molnár Irén (Gábrity 2008.) nyomán az egyes községek lakosságának számaránya tekintetében Csóka a tömbhöz, a többi település viszont a szórványhoz sorolható.

A szakirodalom a vajdasági tömb- és szórványmagyarság megkülönböztetése kapcsán újabb tényezőkre is felhívja a figyelmet, ezeket a kutatópontok kijelölésekor ugyancsak szem előtt tartottuk: „Különbségek vannak a Vajdaság keretén belül is egyes kistérségek, illetve városok és falusi környezet között is az iskolai végzettség és a továbbtanulás terén, ami a magyarok esetében aszerint megkülönböztetést jelent, hogy valaki tömbben él vagy szórványban. Kialakulóban van az egységes kulturális csoportviselkedési modellben a megkülönböztethető magatartás: (1) a városi/kisvárosi tömbben, (2) a tömbben élő falusiaknál, (3) a városi szórványmagyarságnál, végül (4) a falusi szórványnál és a szigetmagyarság körében” (Gábrity 2008. 53–54.).

Az utóbbi meghatározás alapján újabb megközelítési szempontokat vezethetünk be a vizsgált kutatópontok segítségével:

- (1) városi/kisvárosi tömb: Csóka;
- (2) tömbben élő falusiak: Ürményháza, Magyarittabé, Torda, Tamásfalva;
- (3) városi szórványmagyarság: Nagybecskerek.

A tömb és a szórvány alapján történő kategorizálástól most eltekintünk, mivel ez együttes bácskai és bánáti felmérés keretében valósult meg, csupán említést tettünk ezen lehetséges aspektus körvonalairól.

2. A KUTATÁS MÓDSZERTANA

A kutatás módszertanát a vizsgálat céljától, a vizsgálandó minta terjedelmétől és típusától, a megválaszolandó kérdések típusbeli és tematikus elrendeződésétől függően alakítottuk ki. Tekintettel a nagyszámú mintavételre, valamint az eddigi szociolingvisztikai kutatások felméréseire, a kutatás írásban kitöltendő anonim kérdőívvel történt.

A kérdőívek zárt típusú kérdésekből épülnek fel. A zárt típusú kérdések előre megfogalmazott válaszlehetőségeket tartalmaznak, a nyílt típusú kérdések esetében viszont maga az adatközlő nyilvánítja ki véleményét. Az előbbire azért volt szükség, mert a lehetséges nyelvi ítéleteket megfogalmazó, általunk megadott válaszok segítették az adatközlőket abban, hogy meghatározzák, a magyar és a szerb nyelv közül melyiket beszélik legszívesebben, melyiket tartják szebbnek.

Tekintetbe kellett vennünk a magyar lakosság eltérő földrajzi helyzetét, összetételét, társadalmi, gazdasági státusát, nemét, iskolai végzettségét és életkorát. Ezen faktorok alapján arra a megállapításra jutottunk, hogy a zárt típusú kérdések egyértelművé teszik és megkönnyítik a válaszadást. Különösen az ál-

talános iskolai és részint a középiskolai végzettségű adatközlők esetében érhető tetten mindez. Településenként 90 kérdőív szétosztását végeztük a következő kritériumok szerint:

Életkor szerint három felnőtt korosztályt vizsgáltunk, melyeket magyarországi, erdélyi és felvidéki példaanyag alapján jelöltünk meg. A Susan Gal nyomán végzett szociolingvisztikai kutatások azt bizonyítják, hogy a nők és a férfiak egyre kisebb arányban ugyan, de eltérő nyelvi viselkedést tanúsítanak, ezért indokoltnak láttam a nemek szerinti attitűdvizsgálat elvégzését. Bizonyosságot szerettünk volna szerezni arról is, hogy mennyire helytállóak azon nyelvészeti tanulmányok tapasztalatai, melyek a nyelvi változásokban hangsúlyosabb szerepet tulajdonítanak az életkornak, mint a nemek közötti különbségnek. Fontosnak találtuk továbbá az iskolai végzettség szerinti vélemények elkülönítését is. Ez utóbbi nyomán minden korosztályon belül felállítottam három kategóriát. A húsz és harminc év közötti fiatalok körében nemcsak a főiskolai vagy egyetemi oklevéllel rendelkezőket vizsgáltam, mivel a kutatás folyamán kiderült, hogy ily módon nem tudnánk elegendő adatközlőt kikérdezni. Szükségessé vált a vizsgálat időpontjában főiskolai és egyetemi tanulmányaikat végzők felmérése is, mivel a kisebb falvakban kevés egyetemi vagy főiskolai végzettségű fiatal él, de főiskolai és egyetemi hallgatók szép számban akadnak.

Az iménti számarány azonban nem volt maradéktalanul megvalósítható, mert számos kérdőív többszöri megismételt kiosztás után sem került vissza hozzánk.

3. A NYELVI ATTITŰD MEGHATÁROZÁSA

A nyelvi attitűd az adott nyelvhez vagy nyelvváltozathoz fűződő vélemény, amely pozitívan vagy negatívan értékeli.

„A kisebbségi csoportok nyelvi attitűdjei kialakulhatnak: saját nyelvükről, a többség nyelvéről, a kulturális pluralizmusról, a kétnyelvűségről, a nyelvi tisztaságról” (BORBÉLY 2001; 30 A). A felsorolás tovább részletezhető, mivel a saját nyelven belül léteznek nyelvváltozatok, és a kétnyelvűségnek is számos aspektusa van. Amennyiben a kisebbség nyelvének kialakul valamilyen szintű presztízse, az anyanyelv attitűdjei is kedvezőek lesznek. Az is előfordul azonban, hogy a kisebbség nyelvének presztízse csökken, mert a többségi csoport semmilyen téren nem tekint presztízsként a kisebbségi csoportra. Ugyanez jellemző a nyelvjárásokhoz fűződő attitűdre és a nyelvjárás presztízisére is. Kutatások bizonyítják továbbá, hogy a kisebbségi nyelvek presztízse a többségi nyelvi elemek gyarapodásával arányosan csökken.

A kisebbségi csoportnak az anyanyelvéről vallott nézetei másodsorban – de nem kisebb mértékben – a többségi csoport viszonyulásától is függővé válnak. Úgyszintén felmérések igazolják, hogy a többség többnyire negatív attitűdöket táplál a kisebbségekkel szemben.

4. MAGYAR ÉS SZERB NYELVI ATTITÚDVIZSGÁLAT

Attitűdvizsgálatunk a magyar és a szerb nyelv párhuzamba állítása révén történt. Arra szerettünk volna választ kapni, hogy a magyar anyanyelvű adatközlők a két nyelv közül mely nyelvet kedvelik, beszélik szívesebben.

Az egyes szempontok kérdései egyben a grafikonok címei, ezért eltekintünk ismertetésüktől. A grafikonokat négyféleképpen csoportosítottuk: a teljes mintát követi a nemek szerinti grafikon, majd pedig az életkorhoz és az iskolai végzettséghez köthető grafikonokkal ismerkedhetünk meg.

4.1. A legszívesebben beszélt nyelv

Azzal kapcsolatban, hogy az adatközlők mely nyelven beszélnek a legszívesebben, a következő válaszlehetőségeket adtuk meg:

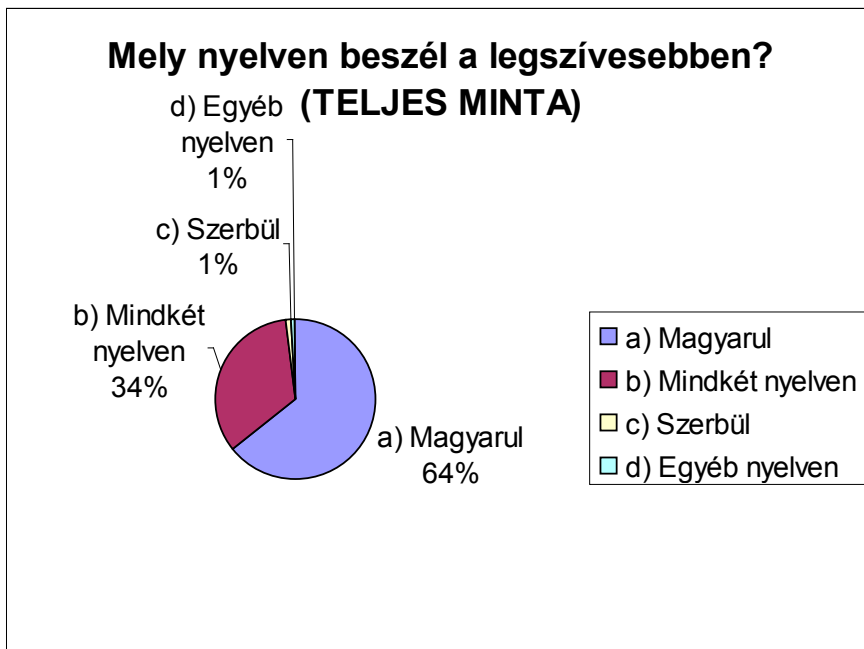
Magyarul

Mindkét nyelven

Szerbül

Egyéb nyelven

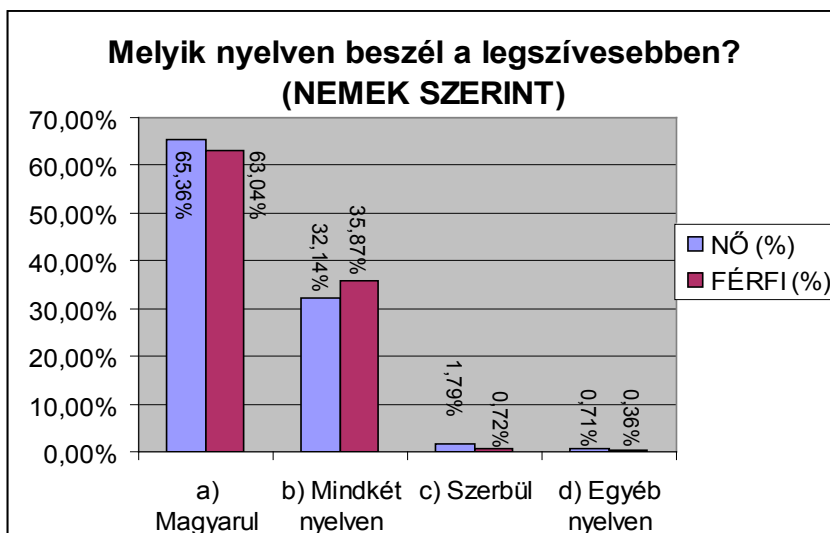
A kutatást a teljes mintán a nemek, az életkor és az iskolai végzettség tekintetében végeztük el, az adatközlőket ezek szerint csoportosítottuk.

a) Magyarul	357
b) Mindkét nyelven	189
c) Szerbül	7
d) Egyéb nyelven	3
Összesen	556

A teljes minta 556 adatközlő jelölése alapján körvonalazódott számunkra. Az adatközlők legszívesebben saját anyanyelvükön beszélnek, ehhez képest csaknem megfelelődik a magyarul és szerbül egyaránt szívesen beszélők száma, és mindössze 1%-nyi a szerbül vagy egyéb idegen nyelven beszélők száma.

A felmérést nemek szerint is elvégeztük:

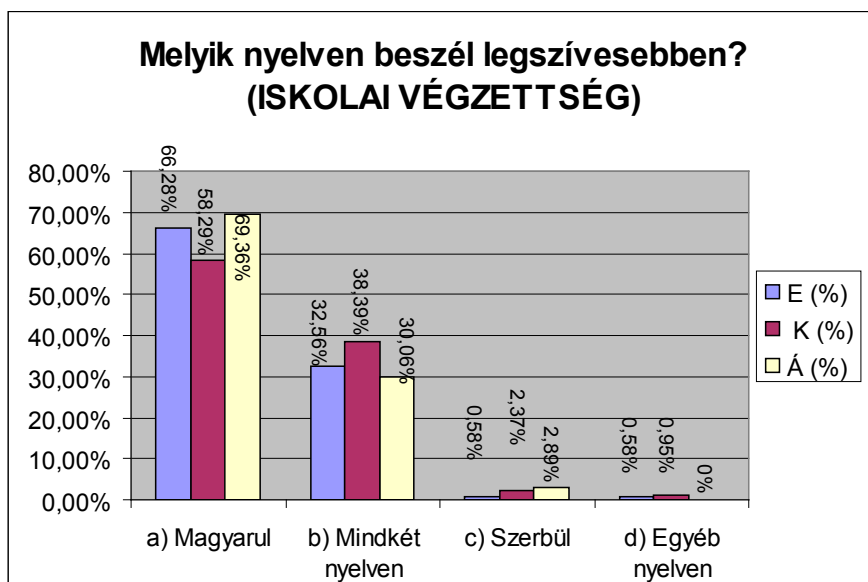

	Nő	Férfi	NŐ (%)	FÉRFI (%)
a) Magyarul	183	174	65,36%	63,04%
b) Mindkét nyelven	90	99	32,14%	35,87%
c) Szerbül	5	2	1,79%	0,72%
d) Egyéb nyelven	2	1	0,71%	0,36%
Összesen	280	276	100%	100%

Valamivel magasabb a magyarul szívesen beszélő nők száma az ugyanazon nyelven beszélő férfiakéknél, azonban a férfiak nagyobb számban beszélnek szívesen mindkét nyelven. Ez utóbbi azzal magyarázható, hogy az alacsony iskolai végzettségű nők (nyolc osztály és részben középiskola) kevésbé beszélnek a szerb nyelvet, mint férfi társaik. Az alacsony iskolai végzettségű férfiak ugyanis a katonai szolgálat letöltése közben megtanultak szerbül, míg

a nők számára nem adatott meg efféle lehetőség. Jelen kutatás egy másik fázisában találkoztunk olyan női adatközlőkkel is, akik Tamásfalván, Tordán vagy Ürményházán élnek ugyan, de saját bevallásuk szerint nem beszélnek szerb nyelven. Az ötven éven felüliek még olyan kulturális tömbben nőttek fel és éltek, melyben a magyar többségű településeken a háziasszonyi teendőkhöz és a mezőgazdasági munkák elvégzéséhez nem volt feltétlenül szükséges a szerb nyelvtudás. A tömbben élő magyarság esetében ez napjainkban is fennáll, hiszen a magyar nyelvi környezetnek köszönhetően a felsőoktatási intézményekben ütköznek először nyelvi nehézségekbe. Az általános és középiskolai szerb nyelvi tanterv és tananyag nem teszi lehetővé az eredményes nyelvtanulást.

A nőknek a szerb nyelvhez fűződő véleményét nagymértékben befolyásolja az életkor és az iskolai végzettség is:

E = egyetem, főiskola

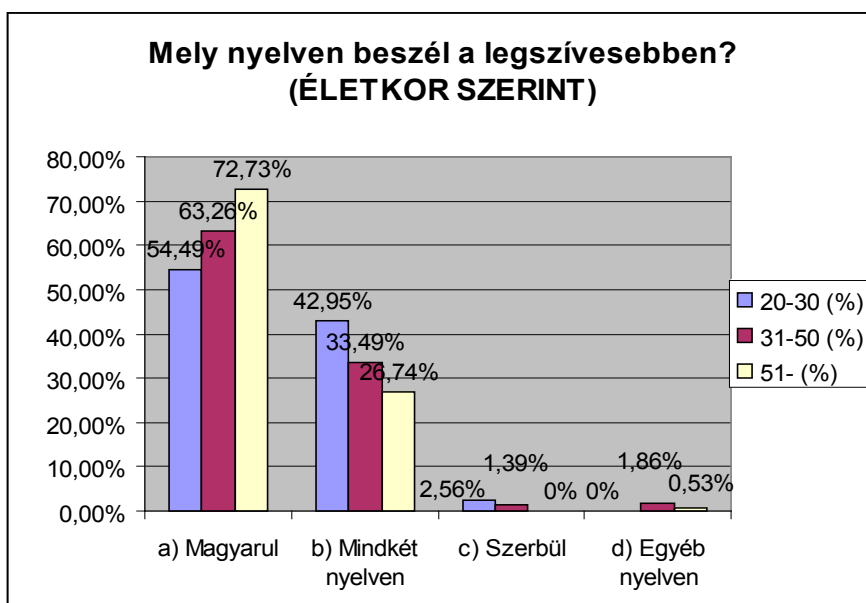
K = középiskola

Á = általános iskola

	Egyetem	Középiskola	Általános iskola	E (%)	K (%)	Á (%)
a) Magyarul	114	123	120	66,28	58,29	69,36
b) Mindkét nyelven	56	81	52	32,56	38,39	30,06
c) Szerbül	1	5	1	1	0,58	2,37
d) Egyéb nyelven	1	2	0	0,58	0,95	0
Összesen	172	211	173	100	100	100

Magyarul legszívesebben az általános iskolai végzettségűek beszélnek, de mindhárom iskolai végzettség tekintetében a magyar nyelven történő élőnyelvi kommunikáció a legkedveltebb. Szerbül vagy egyéb nyelven az adatközlőknek csupán kis hányada beszél szívesen.

Mindkét nyelven szívesen beszélnek a középiskolát befejező adatközlők, őket követik az egyetemi vagy főiskolai oklevéllel rendelkezők, de nem sokkal maradnak el tőlük az általános iskolai végzettségű adatközlők sem.

	20-30	31-50	51-	20-30 (%)	31-50 (%)	51- (%)
a) Magyarul	85	136	136	54,49%	63,26%	72,73%
b) Mindkét nyelven	67	72	50	42,95%	33,49%	26,74%
c) Szerbül	4	3	0	2,56%	1,39%	0%
d) Egyéb nyelven	0	2	1	0%	1,86%	0,53%
Összesen	156	213	187	100%	100%	100%

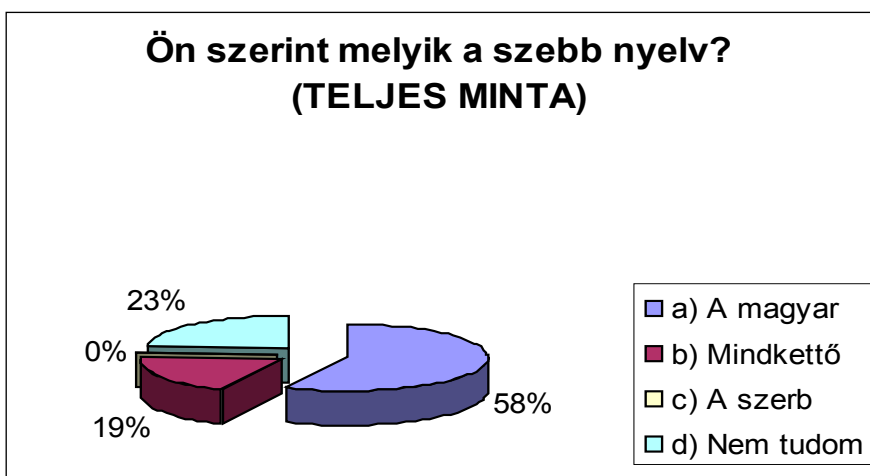
Életkor tekintetében az 51 éven felüliek beszélnek a legszívesebben magyarul, de a másik két korosztály is anyanyelvén beszél a legszívesebben. Mindkét nyelven leginkább a 20 és 30 évesek beszélnek, viszont nem jelölték meg az egyéb nyelven történő kommunikációt. Ugyanígy az 51 éven felüliek sem nyilatkoztak arról, hogy szívesen beszélnének szerbül. Mindhárom korosztálynál az anyanyelven történő társalgás a domináns, szerb és egyéb nyelveken aligha kommunikálnak szívesen.

4.2. A nyelvek szépségének megítélése

A következő kérdés azt vizsgálja, hogy az adatközlő mely nyelvet tartja szebbnek?

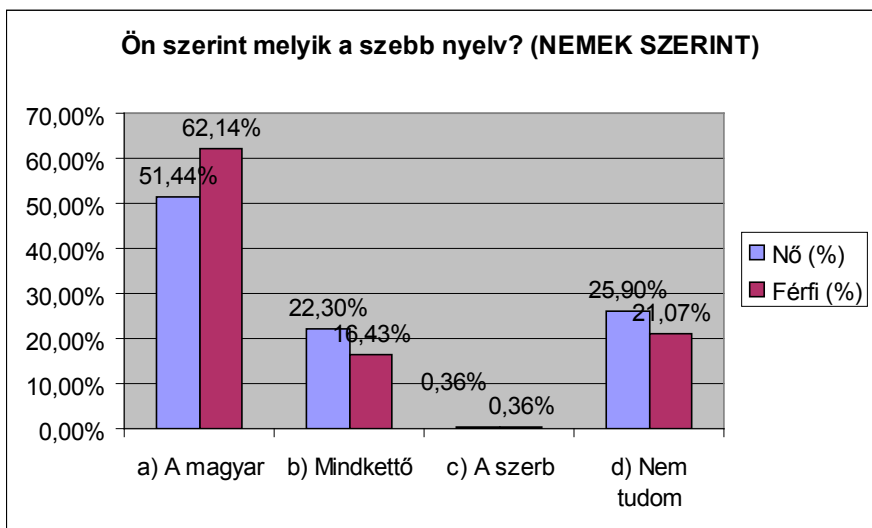
- a) A magyart
- b) Mindkét nyelvet
- c) A szerbet
- d) Nem tudja

A minta csoportosítása az előzőekkel azonos módon történt. Ezúttal 558 adatközlő véleményét ismertetjük.

	Összesen
a) A magyar	317
b) Mindkettő	108
c) A szerb	2
d) Nem tudom	131

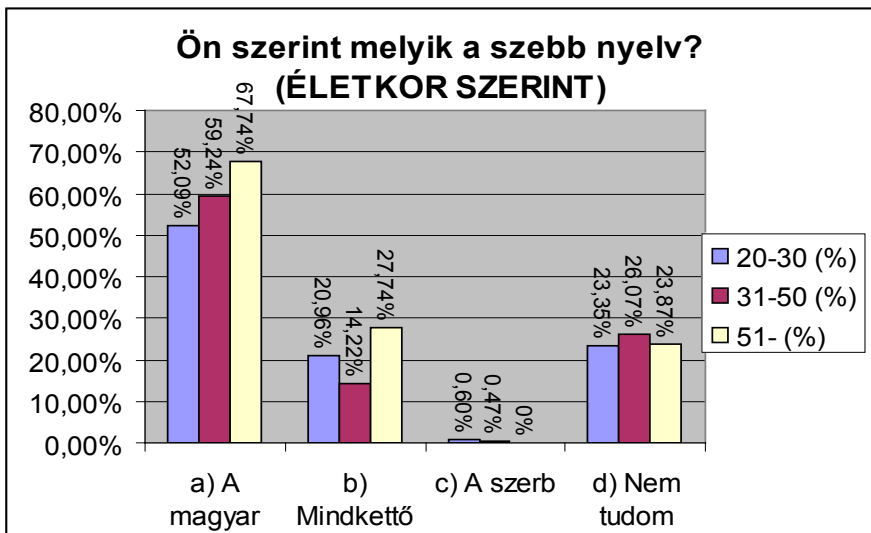
A magyar nyelvvel szemben kialakított pozitív attitűd egyértelmű, azonban magas azok száma, akik nem tudnak dönteni azokéhoz képest, akik mindkét nyelvet szépnek tartják. A szerbet mindössze két adatközlő tartotta szebbnek. Az adatközlőknek 62%-a beszél szívesebben magyarul, de csupán 58%-uk tartja legszebbnek az anyanyelvét.

NEMEK

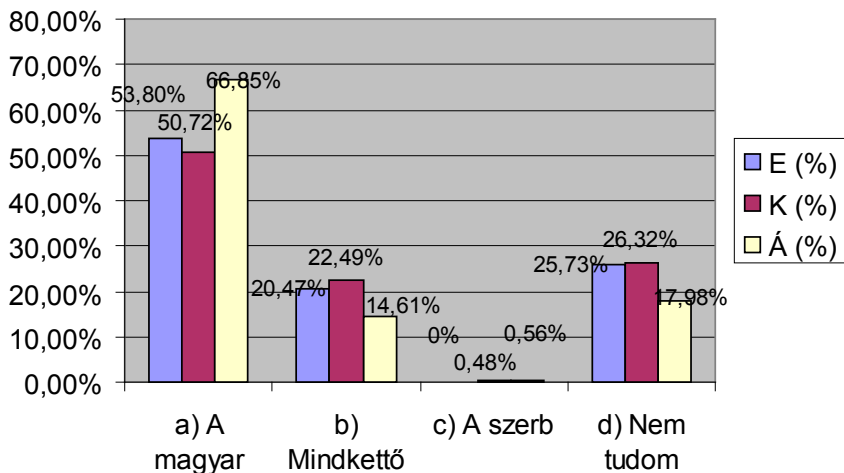
	Nő	Férfi	Nő (%)	Férfi (%)
a) A magyar	143	174	51,44%	62,14%
b) Mindkettő	62	46	22,30%	16,43%
c) A szerb	1	1	0,36%	0,36%
d) Nem tudom	72	59	25,90%	21,07%
Összesen	278	280		

Nagy meglepetést okozott számunkra, hogy a férfiak nagyobb számban tartják a legszebbnek a magyart, mint a nők. Viszont jelen esetben is magasnak mondható a döntenem tudó férfi és női adatközlők száma. Ez utóbbiaknál mind a nők, mind a férfiak magasabb számarányt jelölnek a mindkét nyelvet szépnek tartó társaiknál.

	20-30	31-50	51-	20-30 (%)	31-50 (%)	51- (%)
a) A magyar	87	125	105	52,09%	59,24%	67,74%
b) Mindkettő	35	30	43	20,96%	14,22%	27,74%
c) A szerb	1	1	0	0,60%	0,47%	0%
d) Nem tudom	39	55	37	23,35%	26,07%	23,87%
ÖSSZESEN	162	211	155	100%	100%	100%

Ön szerint melyik a szebb nyelv? (ISKOLAI VÉGZETTSÉG)

ISKOLAI VÉGZETTSÉG

	Egyetem	Középszik.	Ált. isk.	E (%)	K (%)	Á (%)
a) A magyar	92	106	119	53,80%	50,72%	66,85%
b) Mindkettő	35	47	26	20,47%	22,49%	14,61%
c) A szerb	0	1	1	0%	0,48%	0,56%
d) Nem tudom	44	55	32	25,73%	26,32%	17,98%
ÖSSZESEN	171	209	178	100%	100%	100%

Az általános iskolát végzettek vélik úgy leginkább, hogy a magyar nyelv a legszebb, őket követik a felsőfokú iskolai végzettségűek. Mindkét nyelvet egyenlő mértékben szépnek leginkább a középiskolai oklevéllel rendelkezők tartják, ugyanakkor ők azok, akik a három iskolai végzettség tekintetében a legkevésbé tartják legszebbnek az anyanyelvüket, valamint érdekes módon a leginkább döntésképtelenek a téma kapcsán. Bár azt is láthatjuk, hogy a felsőfokú oklevéllel rendelkezők közül csaknem ugyanannyian nem tudnak válaszolni. A szerb nyelvet csupán egy egyetemi és egy középiskolai végzettségű adatközlő véli a legszebbnek, az általános iskolai végzettségűek közül senki sem jelölte meg az utóbbi nyelvet.

ÖSSZEFOGLALÓ

A teljes minta azt mutatja számunkra, hogy az adatközlők nagy többsége szívesebben beszél anyanyelvén, és kedveli is.

A kutatás folyamán beigazolódtott az a feltételezésünk, mely szerint a férfiak és nők véleményezése között nincs lényeges eltérés. Mindkét nem a legszívesebben magyarul beszél, a nők csupán 2%-nyi különbséggel beszélnek szívesebben magyarul, mint a férfiak, viszont a férfiak közül 3%-kal többen beszélnek szívesen mindkét nyelven. A férfiak 10%-kal magasabb számban jelölték meg a magyart szebb nyelvnek, viszont a nők közül többen tartják mindkét nyelvet szépnek (7%-os különbség), mint a férfiak. Igen magasnak mondható azon nők (26%) és férfiak (21%) számaránya, akik nem tudtak véleményt alkotni a magyar és a szerb nyelv szépségét illetően.

A férfiak 5%-os különbséggel jobban kedvelik anyanyelvüket, mint a nők, és ugyanez derült ki számunkra mindkét nyelv azonos mértékben történő kedvelése kapcsán is.

Magyarul legszívesebben az 51 éven felüliek beszélnek, legkevésbé szívesen a 20–30 év közöttiek. Mindkét nyelven viszont a 20–30 évesek kommunikálnak a legszívesebben. Az 51 éven felüli adatközlőknél csökkenő tendencia mutatható ki a magyar nyelven történő beszélgetéstől a mindkét nyelven szívesen beszélés irányában, a 20–30 éveseknél pedig fordított mindez: közülük többen beszélnek szívesen mindkét nyelven, mint az 51 éven felüliek. A magyart az 51 éven felüliek mintegy 11%-kal találják szebbnek, mint a 20–30 év közöttiek, de mindkét nyelv egyenlő szépsége mellett is többen voksoltak az 51 éven felüliek. A nyelvek szépségét illetően legnagyobb számban a 31–50 évesek nem tudtak válaszolni.

Az 51 éven felüliek szeretik leginkább az anyanyelvüket, a 20–30 évesek a legkevésbé. Mindkét nyelvet legtöbben a 20–30 évesek szeretik, a szerbet viszont 0%-uk jelölte meg. A válaszolni nem tudó 20–30 évesek százalékaránya a legmagasabb (7%), őket követik a 31–50 évesek (5%).

Iskolai végzettség tekintetében a leginkább szívesen beszélnek magyarul, a magyart jórészt szépnek tartják, és az anyanyelvüket a legjobban szeretik az általános iskolai végzettségűek, a legkevésbé a középiskolai végzettségűek (mindhárom kategória vonatkozásában). Az utóbbiak azok, akik mindkét nyelven a legszívesebben beszélnek és a szerbet leginkább kedvelik. Az egyetemi vagy főiskolai végzettségűek nem tudtak válaszolni a legnagyobb számban. Az egyetemi vagy főiskolai végzettségűek 8%-a nem tudott döntést hozni arra vonatkozóan, hogy mely nyelvet szereti a leginkább, az általános iskolai végzettségűek közül viszont mindenki döntött valamely kategória mellett.

IRODALOM

- BARTHA Csilla (2005): A kétnyelvűség alapkérdései. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- BORBÉLY Anna (2001): Nyelvcseré. Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok közösségében. Budapest. Készült az MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztályán
- BORBÉLY Anna (2001): A nyelvcseré folyamata és kutatása. Nyelvtudományi Közlemények 98., 193–215. o.
- BORBÉLY Anna (2003): Kétnyelvűség és többnyelvűség = Kiefer Ferenc, szerk: A magyar nyelv kézikönyve. Akadémiai Kiadó, Budapest, 361–380. o.
- BORBÉLY Anna (szerk., 2000): Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében. A 10. Élőnyelvi Konferencia előadásai. Budapest
- GÁBRITY Molnár Irén és Barlai Jenő (szerk., 2008): Esély és egyenlőség a Vajdaságban. Vajdasági Módszertani Központ, Szabadka.
- GÖNCZ Lajos (1999): A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban). Osiris Kiadó – Fórum Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest – Újvidék
- GÖNCZ Lajos (2004): A vajdasági magyarság kétnyelvűsége. A Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka) és a Magyar Tudományos Akadémia Etnikai–Nemzeti Kisebbségkutató Intézetének (Budapest) közös kiadása, Szabadka
- GÖNCZ Lajos (1985): A kétnyelvűség pszichológiája. Forum Könyvkiadó, Újvidék
- GYIVICSÁN Anna (1993): Anyanyelv, kultúra, közösség. A magyarországi szlovákok. Teleki Alapítvány, Budapest
- KISS Jenő (1995): Társadalom és nyelvhasználat. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- KONTRA Miklós (2006): A határon túli magyar nyelvváltozatok 549–577. = Kiefer Ferenc (szerk. 2006): Magyar Nyelv, Akadémiai Kiadó, Bp.
- SÁNDOR Anna (2001): A nyelvi attitűd kisebbségben. MNY 1., 87–95. o.

A Study of Attitudes towards the Hungarian or Serbian Language of Hungarians in Banat

Based on sociolinguistic aspects, the research studies the attitude of Hungarians in Banat toward the Serbian language. We used parallel corpuses in the two languages. We wished to find the answers to the following questions: which of the two languages the informants prefer to speak, which one do they find more beautiful, more difficult or more useful. In connection with the last question the informants listed the situations in which they find the use of one or the other language useful.

The research was conducted in seven places in Banat. They were the following: Nagybecskerek (Zrenjanin), Csóka (Čoka), Tamásfalva (Hetin), Kisorosz (Rusko Selo) Magyarittabé (Novi Itabej), Űrményházán (Jermenovci) and Torda.

Keywords: attitude, bilingualism, situation